

10. Özbek Atasözlerinde Eksiltili Yapılar¹

Şükriye Duygu ÇAĞMA²

APA: Çağma, Ş. D. (2024). Özbek Atasözlerinde Eksiltili Yapılar. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 168-183. DOI: 10.29000/rumelide.1469400.

Öz

Bir dilin bir anlamsal boyutu bir de biçimsel boyutu vardır. Anlamsal boyut derin yapı ve biçimsel boyutu ise yüzey yapı olarak adlandırılır. Yüzey yapı somut iken derin yapı soyut bir özellik taşımaktadır ve daha çok anlamla ilgilidir. Zaman zaman yüzey yapıda bulunan unsurların derin yapıya geçirilmesi yani eksilti söz konusudur. Eksilti, bir cümlede bir ögenin, sözcük gruplarında bir unsurun yahut sözcükte bir ekin anlatımda kolaylık sağlamak, daha az unsur ile daha çok şey ifade etmek veya tekrara düşmeden kısa ve yalın bir söyleyiş sağlamak için anlamı bozmadan yüzey yapıdan düşürülmesidir. Bu yapılarda eksiltelen bir unsur olsa da bir anlam bütünlüğü vardır. Çünkü yüzey yapıda kalan unsurlar derin yapı ya da yapılara rağmen anlatımı bir şekilde tamamlamaktadır. Böylece bir yapı düzeyinde eksiltmeye uğrayan bir unsur olsa da anlam alıcı taraf için tahmin edilebilir ve tamamlanabilir olabilmektedir. Türkiye Türkçesinde önemli derecede başvurulan bu dil olayına Özbek Türkçesinde de rastlanmaktadır. Özbek Türkçesinde de eksiltinin cümle, sözcük grubu ve ses düzeyinde yapıldığı görülmektedir. Çalışmada Yoldaşev ve Gümüş' ün *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri* adlı eserindeki atasözleri incelenmiş, ses, ek, sözcük ve öge düzeylerinde eksiltinin görüldüğü atasözleri tespit edilerek bu düşümlerin nasıl ve ne şekilde bir yüzey yapıdan derin yapıya geçirilmiş olduğu incelenmiş, veriler bir gruplandırmaya tabii tutularak örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eksilti, derin yapı, yüzey yapı, atasözleri, Özbek Türkçesi, Özbek atasözleri.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: %9

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 07.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1469400

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Tarafli Körleme

² Dr., Milli Eğitim Bakanlığı / Dr., Ministry of National Education (Niğde, Türkiye), s.duygu.c@hotmail.com, **ORCID ID:** 0009-0008-8115-0831, **ROR ID:** https://ror.org/00jga9g46, **ISNI:** 0000 0001 2179 4856, **Crossref Funder ID:** 501100013898

Elliptical Structures in Uzbek Proverbs³

Abstract

A language has a semantic dimension and a formal dimension. The semantic dimension is called the deep structure and the formal dimension is called the surface structure. While the surface structure is concrete, the deep structure has an abstract feature and is more related to meaning. From time to time, elements in the surface structure are transferred to the deep structure, that is, subtraction occurs. Ellipsis is the removal of an element in a sentence, an element in a word group, or a suffix in a word from the surface structure, without distorting the meaning, in order to facilitate the expression, to express more with fewer elements, or to provide a short and simple expression without falling into repetition. Even though there is a missing element in these structures, there is an integrity of meaning. Because the elements remaining in the surface structure somehow complete the narrative despite the deep structure or structures. Thus, even though it is a subtractive element at a structural level, the meaning can be predictable and complete for the receiving party. This language phenomenon, which is used to a significant extent in Turkey Turkish, is also found in Uzbek Turkish. It is seen that in Uzbek Turkish, ellipsis is made at the level of sentence, word group and sound. In the study, the proverbs in Yoldaşev and Gümüş's work titled *Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri* were examined, the proverbs in which ellipses were seen at the sound, suffix, word and element levels were identified, and how and in what way these reductions were transferred from a surface structure to a deep structure were examined, the data were grouped and examples were given.

Keywords: Ellipsis, deep structure, surface structure, proverbs, Uzbek Turkish, Uzbek proverbs.

Giriş

Genel görüşe göre az sözcük ile çok şey ifade etmek amacıyla yapılan kısaltmalar “eksilti” olarak dil bilgisi terimleri arasında yer alır. Bu kısaltmalara cümle, sözcük ve ek düzeyinde rastlanır. Az çaba yasına uygun olarak cümlelerde sözcük/ sözcüklerde ve eklerde yapılan eksilti ile anlatılmak istenen hızlı bir şekilde alıcıya iletmeye çalışılır. Çeşitli yapılarda görülen yüzey yapıdan derin yapıya geçirilen unsur ya da unsurlar yapının diğer unsurları tarafından anlam bağlamında desteklendiği için bu eksikliğe rağmen iletilmek istenen mesaj alıcı tarafından kolaylıkla anlaşılır.

Zeynep Korkmaz, eksiltinin yapılış amacının anlatım kolaylığı sağlanması olduğu görüşündedir. Korkmaz'a göre eksiltim “(Alm. Ellipse, Auslassung; Fr. ellipse; İng. ellipsis; Osm. hazf u takdir) *Anlatımda kolaylık sağlamak üzere bir kelimenin bir kelime grubunun veya bir cümlenin bazı öğelerinin atılıp eksilti olarak kullanılması olayı. Bu olayda, bazı ses veya öğeler atılmış olduğu hâlde,*

³ **Statement:** It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.
Funding: No external funding was used to support this research.
Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.
Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.
Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 9
Ethics Complaint: editor@rumelide.com
Article Type: Research article, Article Registration Date: 07.03.2024-Acceptance Date: 20.04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1469400
Peer Review: Two External Referees / Double Blind

anlamı aksatmayan kendine özgü bir dil şekillenmesi, bir şekil bütünlüğü vardır.” (2009: 53) şeklindedir.

Berke Vardar ise eksilti için “eksiltim” terimini kullanır ve “Olağan koşullardaki biçimine oranla kimi öğeleri eksik olan, ama anlamayı aksatmayan dizim” şeklinde tanımlar. Vardar’a göre de “Eksilti ürünü biçimler, ya durum ya da dilbilgisi açısından kolayca kavranabilecek, eksik yanı herhangi bir güçlük olmadan giderilebilecek biçimlerdir” (2002 :92).

Hikmet Dizdaroğlu’nun eksiltimi cümle düzeyinde ele aldığı ve konuyu kesik cümle başlığı ile anlattığı tanımı şu şekildedir: “Çoğu zaman yüklemi, kimi zaman da başka bir ögesi kullanılmayan anlatıma kesik tümce denir. Kesik tümce, söze duygusallık kazandırır, imgelem gücümüzü çalıştırır.” şeklinde bir tanımlamada bulunan Dizdaroğlu eksiltim yapılan ögenin anlamını imgelem gücümüzle tamamlayabildiğimizi belirtir (1976:274).

Vecihe Hatipoğlu’nun ise “kesik tümce” olarak adlandırdığı ve yüklemi veya başka öğeleri söylenmemiş cümlelerle ilgili bir açıklaması vardır. Bu yapılar da cümlede yüklem veya bazı öğeler eksiktir fakat aktarılmak istenen anlam tamdır. Bu eksiltilerin cümlelerde, birleşik cümlelerde ve deyimlerde bulunduğunu belirtir (1982: 161-163).

Halil İbrahim Delice de eksiltili cümle ile ilgili benzer bir açıklama yaparak cümlede bulunması zorunlu olan ögenin düşürülmesi yoluyla bu yapının meydana geldiğini anlatır. Eksiltmenin genellikle bağımlı cümlelerde gerçekleştiğini ve fakat basit cümlelerde de eksiltili yapının görüleceğini vurgular (2003: 149).

“bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin, herhangi bir ögesinin, herhangi bir anlam karışıklığına yol açmayacak şekilde, düşürülmesi, eksiltilmesi olayıdır.” Mehmet Özmen eksiltiyi bu şekilde açıklayarak konuyu “Kelimelerde eksilti, birleşik kelimelerde ve kelime gruplarında eksilti, cümlelerde eksilti olmak üzere üç ana başlıkta inceler. Eksiltinin sebebini ise dilde az çaba kanununa bağlar (1996: 71-82).

Tayyibe Uç “düşüm” olarak adlandırdığı eksiltimleri “anlatımda kısalığı sağlayan, dilde tutumluluğu gerçekleştiren dil olaylarından biri” şeklinde tanımlayarak Özmen gibi bu dil olayının nedenini az çaba kanunu ile açıklar (1978: 259).

Eksiltiyi uzun ve ayrıntılı bir şekilde tanımlayan Oya Külebi’ye göre eksilti: *“Dilde yinelemelerden kaçınmak, yeni bilgileri daha etkili bir biçimde sunmak için iki yoldan biridir.”* (1990: 118–119).

Kerime Üstünova, *“sıfır tekrar”* diye tabir ettiği eksiltiyi zamandan tasarruf etmek, tekrara düşmemek ve en az çaba ilkesi gibi nedenlerle yapılan cümledeki bir ögeyi yahut bir kısmını çıkarmak işi olarak açıklar (1999: 93).

Sözcüğün TDK da “eksilti” madde başlığı altında “ bir kelime grubunun veya cümlenin, içinden kelime çıkarılarak kullanılması; eksiltim, elips” olarak açıklandığı görülmektedir. Bu nedenle çalışmada da “eksilti” şeklinde kullanıma gidilmiştir.⁴

⁴ TDK, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/?ara=eksilti>

Ayrıca Aysun Demirez, Ahmet Dağtekin, Filiz Erdem Uçar, Umay Çakır, Ümit Hunutlu, Hediye Yıldız gibi araştırmacıların eksiltim ile ilgili makale ve tezleri bulunmaktadır. Bu araştırmacılar da derin ve yüzeysel yapıyı ele almış, eksiltiyi cümle, sözcük ek/ses düzeyinde gruplandırmalar yapmışlardır.

Tanımlara genel olarak bakıldığında eksiltinin az çaba yasası, tekrara düşmeme, zamandan tasarruf gibi nedenlerde yapıldığı konusunda bir sonuca varılmaktadır. Çoğu araştırmacı konuyu cümle düzeyinde açıklarken son yapılan çalışmalar eksiltinin sözcük ve hatta ses düzeyinde de görüldüğünü ortaya koymuştur. Böylece eksiltinin inceleme alanı genişlemiştir.

Özbek Türkçesinde de bu dil olayına yaklaşımlar ise hemen hemen aynıdır. Özbekçe gramerlerde dilde ekonomi yasası “tejamlilik” ya da “tejamkorlik tamoyili” ve “ekonomiya printsipi” terimleriyle karşılanmaktadır.⁵ Eksiltinin yine bu sebeplere dayalı olarak gerçekteştiği vurgulanırken bu terimin Özbekçe gramer terimleri sözlüklerinde “ellips tushish, tovush tushirilishi, qisqaruv; eksik gap, atov gap”⁶ başlıklarıyla verildiği görüldü. Eksiltinin, cümle ve cümle unsurları ile sınırlandırılıp sentaks düzeyinde ele alınmış, ses düşmelerinin ise fonetik konusu olarak ayrı bir başlık altında incelenmiş olduğu görülmektedir.

Atasözleri, toplumların geçmişten geleceğe tecrübelerini aktardıkları davranış ve düşünüş kodları içeren kültür mirasıdır. Hayattan çıkarılan dersler ve edinilen deneyimler kısa ve özlü bir anlatımla atasözlerinde ifade edilir. Türkiye Türkçesinde yer alan atasözleri ile Özbek Türkçesindeki atasözleri içerik ve yapı bakımından hemen hemen benzerdir. Sadece lehçeye dayalı değişik sözcükler ve bazı ifade ediş farkları bulunur. Özbek Türkçesinde de yine aynı nedenlerle cümle, sözcük ve ekin derin yapıya düşürülmesi söz konusudur. Özellikle birleşik yapılı fiillerde ve cümlelerde eksilti yaygın olarak yapılmaktadır. Çalışmanın amacı Özbek atasözlerindeki bütün yapılarda eksiltiyi inceleyip sonuçları ortaya koymaktır.

Bu amaçla Muhittin Gümüş ve İbrahim Yoldaşev tarafından yayımlanan Türkçe Açıklamalı Özbek Atasözleri (1995) adlı eserdeki atasözleri incelenmiş ve eksiltili yapılara her konu başlığı için örnek teşkil edebilecek en az beş atasözü listelenmiştir. Eksik olan unsurlar parantez içinde koyu punto ile gösterilmiştir. Eksiltili yapılar cümle, sözcük grubu ve ekleri bakımından gruplanarak değerlendirilmiştir.

1. Söz Diziminde Meydana Gelen Eksiltiler

1.1. Cümle Ögelerinde Meydana Gelen Eksiltiler

Eksiltimli cümle (Alm. elliptischer Satz; Fr. proposition elliptique; İng. elliptique clause) “Genellikle günlük konuşmalarda yer alan ve bazı ögeleri kesilerek söylenen veya fiili kullanılmadan yargı bildiren cümle” olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2009: 53).

Cümlede bulunan unsurlardan biri veya birkaçı derin yapıda bırakılarak eksilti yapılıır. Fakat bu eksiltide cümlelerin anlamında bir bozulma olmaz, çünkü eksik unsura rağmen cümlede diğer unsurların varlığı

⁵ Nursan İldırı, Özbek Türkçesinde “Tejamlilik Tamoyili” (en az çaba yasası) ve Ellipsis (eksiltim) kavramları üzerine. *Neuşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2022, 2484-2497.

⁶ Azim Hojiyev, *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*, O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat İlmii Nashriyoti, Toshkent, 2002, s.19; N.Mahkamov, I. Ermatov, *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi “Fan” nashriyoti, Toshkent, 2013.

ile anlam bütünlüğü sağlanmaktadır. Herhangi bir ögesi eksiltiye uğrayan cümleler, Özbek Türkçesinde *to'liqsiz gap*⁷ terimleriyle karşılanmaktadır.

1.1.1. Öznede Meydana Gelen Eksilteler

Özne, cümlede yüklemde belirttiği yargıyı gerçekleştiren ögedir. Fiil, özneyi belirten şahıs ekleri aldığından özne derin yapıda bırakılsa bile fiilin belirttiği işi, oluşu ve durumu yapan kişi bellidir.

Kişi zamirlerinden oluşan öznelerin de (men “ben”, sen, u “o”, biz/ bizlär, siz/ sizlär, senlär, ulär “onlar”) düştüğü gözlemlenmiştir.

[**sen**] Bor bõlsañ kora [**ular**] almaydılar, [**sen**] yõq bolsan [**ular**] bera olmaydılar. [**Sen**] var olsan [**onlar**] göremezler, [**sen**] yok olsan [**onlar**] veremezler (ÖA 173).

[**men**] Borsam [**sen**] nima berasan, [**sen**] kelsañ nima olib kelasan? [**Ben**] varsam ne verirsin, [**sen**] gelsen ne getirirsin? (ÖA 174)

[**sen**] İlonga süt bersañ ham, [**u**] zahar topar. [**Sen**] yılana süt versen de [**o**] zehir bulur (ÖA 183).

İştöni yoq, [**u**] el kezär. Donu yok, [**o**] yurt gezer (ÖA 68).

[**men**] Kasal õli õlmadim, uzlukib õldim. [**ben**] Hasta olup õlmedim, tekrarında õldüm (ÖA 97).

[**sizlar**] Kelasiz deb [**bizlar**] ob qõydik, [**sizlar**] kelmaysiz deb yeb [**bizlar**] qõydik. [**Siz**] gelirsiniz diye [**biz**] su koyduk, [**siz**] gelmezsiniz diye [**biz**] yiyiverdik (ÖA 84).

[**u**] Kõtarsa [**sen**] zam qil, [**u**] kotarmazsa [**sen**] kam qil. [**O**] alabilecekse [**sen**] zam yap, alamazsa indirip yap (ÖA 19).

[**sizlar**] Nasiya yemañ etni, [**u**] qizartir betni. [**Siz**] taksitle yemeyin eti, **o** kızartır yüzü (ÖA 166).

[**sen**] Otañ bolasi bõlma, [**sen**] odam bolasi bõl. [**Sen**] babanın çocuğu olma, [**sen**] adamın çocuğu ol (ÖA 36).

[**ollo**] Paxmaq qizniñ baxtıni bersin. [**Allah**] bakımsız kızın bahtını versin (ÖA 37).

[**biz**] Senikini yeyaylık, menikini õynaylık. [**Biz**], seninkini yiyelim benimkini oynayalım (ÖA 157).

[**men**] Tõramga salom berdim, [**men**] tõrt tanga tovon berdim. [**Ben**] tõreme selam verdim, [**ben**] dõrt tenge bedel verdim (ÖA 169).

[**u**] Yetti qizniñ onasi, hanuzgaça kelinçak. [**O**], yedi kız anası, [**o**] henüz yeni gelin sayılır (ÖA 179).

⁷ Mahkamov N. – Ermatov, 2013, s.119.

1.1.2. Yüklemde Meydana Gelen Eksilteler

Yüklem bir cümlemin temel ögesidir. Genellikle sözlü dil kullanımlarında yer alan ve yüklemi atılarak kullanılan, anlamın dinleyene/okuyana bırakıldığı veya yüklem olmadan da yargı bildirebilen cümlelere eksilteli cümleler de denmektedir (Karaağaç, 2009: 201).

Temel unsur olmasına rağmen bazı cümlelerde yüklem bulunmaz, anlam olarak yüklem ne olduğu tahmin edilebilir olduğu için şekilde gösterilmemesi bir sorun teşkil etmemektedir (Özkan-Sevinçli, 2009: 103).

Özbek Türkçesindeki cümlelerde de “kesim” olarak adlandırılan yüklem eksiltildiği sıklıkla görülmektedir.⁸

Bir jağga –bir botmon [**quymak, solmaq**]. Bir ağıza bir batman [**almak/ sokmak**] (ÖA 44).

Bir yaxşıga–bir yaman [**kerak**]. Bir iyiyeye, bir kötü [**gerekir**] (ÖA 46).

Böriniñ topgani bōriga [**foydali**]. Kurdun bulduğu kurda [**yarar**] (ÖA 131).

Dōstdan kōp düşman [**bor**]. Dosttan çok düşman [**var**] (ÖA 69).

Eğri qozıqqa eğri tōkmaq [**boladigan**]. Eğri kazığa eğri tokmak [**olur**] (ÖA 75).

Har yigitga bir okad [**berilir**]. Her yiğide bir şans [**verilir**] (ÖA 100).

Miñ qōşçıga bir boşçı [**bolar**]. Bin ameleye bir başçı [**başkanlık eder/düşer**] (ÖA 43).

Qōynından tōkilsa qōnjiga [**kirer**]. Koynundan dökülse koncuna [**girer**] (ÖA 128).

1.1.2.1. Sıralı cümlemin Birinci Yüklemde Meydana Gelen Eksilteler

Sıralı cümlelerde ikinci cümlemin yüklem verilmiş, birinci cümlemin yüklemi derin yapıda kalmıştır.

Çaqımçıga çoraq oq [**bor**], qaytip kelsa u ham yōq. Dedikoducuya çeyrek ok [**var**], dönüp gelse o da yok (ÖA 63).

1.1.2.2. Sıralı cümlemin İkinci Yüklemde Meydana Gelen Eksilteler

Sıralı cümlelerde bazen tekrara düşmemek adına birinci cümlemin yüklemi verilerek ikinci cümlemin yüklemi eksik bırakılmıştır. Bazen anlam zaten birinci cümlede tamamlanmıştır, dolayısıyla ikinci cümledeki yüklem yüzey yapıda görülmesine gerek yoktur (Özkan-Sevinçli, 2009: 103).

Bu türde eksiltelerin örneğine Özbek atasözlerinde çoklukla rastlanılmaktadır:

Axtarganda topilmas, kerakmasda xor-zor [**bolar**]. Aradığımda bulunmaz, gerekmediğinde ayakaltında [**olur**] (ÖA 23).

⁸ Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 2000, s. 244.

Bir ezmadan sora, bir kezmadan [**sora**]. *Bir gevezeden sor, bir de çok gezenden [**sor**]* (ÖA 45).

Bolta kelgunça tönka dam olar, qassob kelgunça-qōy [**dam olar**]. *Balta gelince satır dinlenir, kasap gelince koyun [**dinlenir**]* (ÖA 38).

Boşini aldında saqla, oyoğinni-issiqda [**saqla**]. *Başını serinde sakla, ayağını sıcakta [**sakla/tut**]* (ÖA 39).

Dōst boşga boqar, düşman oyoqqa [**boqar**]. *Dost başa bakar düşman ayağa [**bakar**]* (ÖA 68).

*Er sōzidan qaytmas, şer izidan [**qaytmas**]. Er sözünden dönmez şer izinden [**dönmez**]* (ÖA 78).

Loy yoriğiga loy çapiladi, ganç yoriğaga ganç [**çapiladi**]. *Çamur yarığına çamur doldurulur, alçı yarığına alçı [**doldurulur**]* (ÖA 57).

Ot safarda bilnar, yot-yeyarda [**bilnar**]. *At seferde bilinir, yad yemekte [**bilinir**]* (ÖA 28).

Piçoqni oldin oziñga ur, oğrimasa- birovga [**ur**]. *Bıçağı önce kendine vur ağrımasza başkasına [**vur**]* (ÖA 43).

Şōrvaniñ usti yaxşi, palovniñ asti [**yaxşi**]. *Çorbanın üstü güzeldir, pilavın altı [**güzeldir**]* (ÖA 61).

Tunsız kun yōq, doğsız lala [**yoq**]. *Akşamsız gün olmaz, lekesiz lale [**olmaz**]* (ÖA 19).

1.1.2.3. Sıralı cümlelerin İki Yükleminde de Meydana Gelen Eksilti

Bazı sıralı cümlelerde iki cümlelerin de yüklemi derin yapıda bırakılır. Yapılan fiil diğer unsurlar yardımıyla anlaşılır olduğundan iki cümlede de yüklem atılmasına rağmen fiilin ne olduğu tahmin edilebilir olmaktadır.

İncelenen atasözlerinde de sık sık yüklem eksiltisine gidilmiştir:

Boş yarılrsa bōrk içida, gōl sinsa yeñ içida [**qoladi**]. *Baş yarılrsa bōrk içinde [**kalır**], kol kırılrsa yen içinde [**kalır**]* (ÖA 39).

Dostsuz boşım, tuzsuz oşım [**bor**]. *Dostsuz başım [**var**], tuzsuz aşım [**var**]* (ÖA 69).

Goh pirdan, goh muriddan [**kelar**]. *Gâh pirden....[**gelir, alınır**], gâh müridden ....[**gelir, alınır**]* (ÖA 83).

Ham ziyorat [**bor**], hem tijorat [**bor**] . Hem ziyaret [**ediyoruz**], hem ticaret [**yapıyoruz**] (ÖA 99).

İkki igna bir ipda- ikki ziqna bir yerda [**bolmas**]. *İki iğne bir ipte [**olmaz**], iki pinti bir yerde [**olmaz**]* (ÖA 105).

İso ham ōz yōliga [**boradi**], uso ham ōz yōliga [**boradi**]. *İsa kendi yoluna [**gider**], Musa kendi yoluna [**gider**]* (ÖA 108).

Nönniñ ikkin kunligini [ye] , gōštniñ bir kunligini [ye]. Ekmeğin iki günlüğünü...[ye], etin bir günlüğünü ...[ye] (ÖA 76).

Odomga lafz [yarashar] -gōsalaga dum [yarashar]. İnsana sözünde durmak [yakışır], buzağıya kuyruk [yakışır] (ÖA 107).

Podaçıga yordamçı [kerak], temirçıga bosqonçı [kerak]. Sığırçıya yardımcı [gerek], demirciye balyozcu. [gerek] (ÖA 158)

Yoş kelsa işga [qoygin], kari kelsa oşga [qoygin]. Genç gelirse [işe salın], yaşlı gelirse yemeğe [oturtun] (ÖA 85).

1.1.3. Nesnede Meydana Gelen Eksilti

Nesne, bir cümlede yapılan işten oluştan etkilenen ögedir. Fiile eksiz ya da yükleme hâli eki alarak bağlanır (Karahan, 2014: 25). “toldiruvçı”⁹ terimi ile karşılanan nesnenin ve özellikle belirtili nesnenin Özbek atasözlerinin pek çoğunda atıldığı görülmektedir:

Araq içsañ [seni] mast qılır, [seni] ahmoq bilan dōst qılır. Raki içsen [seni] sarhoş eder, ahmakla [seni] dost eder (ÖA).

Bir pul berib [uni] yiglattım, miñ pul berib [uni] yupattım. Bir pul verip [onu] ağılattım, bin pul verip [onu] susturamadım (ÖA 47).

Fil ölmeydi, [uni]mulla uçiradi. Fil ölmez, [onu] molla uçurur (ÖA 82).

[uni,oshi] Kōrmaq bar, [uni,oshi] yemoq yōq. [Bir şeyi/ Yemeği] görmek var, yemek yok (ÖA 90).

Men [ishi] qilaman öttuz, xotininim qiladi tōs tōs. Ben [ishi] otuz yaparım, hanımım çarçur eder (ÖA 42).

Omonat iş [odamni] ovora qılar. Emanet iş [insanı/ kişiyi] avare eder (ÖA 78).

Onamniñ ölişini bilsam, [uni] bir qop kepakka sotib yerdim. Anamın öleceğini bilsam, [onu] bir kap kepeğe satıp yerdim (ÖA 22).

[uni] Ot topadi, [uni] eşak yeydi. [Onu] At bulur, [onu] eşak yer (ÖA 27).

Tirsak yaqin bolsa ham, [uni] tişlab bōlmas. Dirsek yakında olsa [onu] dişleyemezsin (ÖA 68).

[Ovqatni / noni] Uzoq çaynarsañ, uzoq yaşaysan. [Yemeği] çok çiğnersen, çok yaşarsın (ÖA 60).

1.1.4. Yer Tamlayıcısında Meydana Gelen Eksilti

Cümlede yapılan işin yönünü yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma hal ekleri alarak bildiren ögedir. (Karaağaç, 2009: 193) Bu öge, bazı cümlelerde zorunlu bazı cümlelerde ise yardımcı öge olarak yer almaktadır (Karahana, 2014: 29).

⁹ A.e.g. 2000, s. 245.

Özbek Türkçesinde ise “vositali to’ldiruvchi”¹⁰ olarak geçen yer tamlayıcısının yüzey yapıdan çıkarıldığı görülmüştür:

Bola yiglamasa, ona [**unga**] sut bermas. *Çocuk ağlamazsa, ana [ona] süt vermez (ÖA 59).*

Bologa “hovli” dema, [**unga**] “holva de”. *Çocuğa “avlu” deme, [ona] “helva” de (ÖA 58).*

Duşmnanıñ ojiz bolsa [**duşmaniñdan**] diyyat sorama. *Düşmanın aciz olursa [ondan] diyet isteme (ÖA 73).*

[**allaqayerga**] Kelmoq sunnat, [**allaqayerdan**] ketmoq farz. [**bir yere**] Gelmek sünnet, [**bir yerden**] gitmek farzdır (ÖA 85).

Köçmençini urma, [**köçmençiga**] sokma, qozonin sindir. *Göçmeni vurma, [ona] küfretme, kazanını kır (ÖA 87).*

Nokastan qarzqilma, [**nokastan**] qarz qilsañ ham zarj qilma. *Cimriden borç alma, [ondan] borç alsan da harcama (ÖA 55).*

Otnin fe’li [**otga**] minganda bilinadi. *Atın huyı [ona] binildiğinde bilinir (ÖA 30).*

[**odamga**] Tiş bergan Xudo oş ham berar. [**insana/ yaratukklarına**] Diş veren Allah, [**onlara**] aş da verir (ÖA 68).

1.1.5. Bir Cümlelerin Birden Fazla Unsurunda Meydana Gelen Eksilti

Bir ögenin derin yapıya düşürülmesinin yanında bazı cümlelerde birden fazla ögenin derin yapıda kaldığı belirlenmiştir:

[**sen**] Avval [**bir nimani**] öyla, keyin [**bir nimani**] söyle. [**Sen, lafi**] önce düşün, [**sen, lafi**] sonra söyle (ÖA 148).

İt itga [**ish**] buyuradi, it quyruğığa [**ish buyuradi**]. İt ite [**iş**] buyurur, it [**de**] kuyruğına [**iş buyurur**] (ÖA 113).

[**u**] Oroqda yök, [**u**] moşoqda yök, [**ammo**] [**u**] xirmonda hozir. [**O**] orakta yok, [**o**] başakta yok, [**ama o**] harmanda hazır [**olur**] (ÖA 145).

Qozon olsañ [**uni**] qoqib ol, xotiñ olsan [**unga**] boqib ol. Kazan alırsan [**ona**] vurup [**onu**] al, hatun alırsan [**ona**] bakıp [**onu**] al (ÖA 122).

[**Sen**] [**avval**] Rañ kōr, [**Sen**] [**keyin**] hol sōr. [**Sen**] [**onun**] [**önce**] rengini gör, [**sonra ona**] hâlini sor (ÖA 153).

¹⁰ A.g.e.,2013, s.127

2. Sözcük Gruplarında Meydana Gelen Eksilteler

Cümle içinde kavramlar arasında ilişki kurmak üzere birden çok sözcüğün yan yana gelmesinden oluşan ve beraber cümle içinde tek bir ögeyi karşılayan yapıya sözcük grubu denir. Alnı. Wortgruppe; Fr. groupe de mot; İng. Wordgroup) (Korkmaz, 1992: 100). Türkiye Türkçesinde sözcük gruplarında eksilti yapılmakta ve sözcük grubunda bulunan bir unsur derin yapıya düşürülmektedir.

Özbek Türkçesinde de “söz birikmesi”¹¹ terimi ile karşılanan sözcük gruplarında eksilti yapıldığı belirlenmiştir.

2.1. Tamlamalarda Meydana Gelen Eksilti

2.1.1.1. Belirtili İsim tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti

İki isim tamlama ekleriyle birbirlerine bağlanarak kurduğu yapıya İsim tamlamaları denilmektedir. İsim tamlamalarında en az iki isim unsurunun bulunması gerekmektedir.

Çalışmaya konu olan atasözlerinde genel olarak tamlayan görevinde kullanılan birinci unsurun düşürüldüğü örneklerle sabittir:

Aravamı ot tortar, [**aravaniñ**] kōlankasini it tartar. *Arabayı it tartar, [**arabanın**] gölgesini it tartar (ÖA 23).*

Arpa pişar, [**sizniñ**] işiñiz tuşar. *Arpa pişer [**sizin**] işiniz düşer (ÖA 24).*

Birovniñ uyiga boqma, bemahal [**birovniñ**] eşiğın qoqma. *Başkasının evine bakma, [**başkasının**] kapısını zamansız çalma (ÖA 40).*

[**seniñ**] Dardiñ bolsa bōlsin, [**seniñ**] qarziñ bōlmasın. [**Senin**] derdin olursa olsun, yeter ki [**senin**] borcun olmasın (ÖA 64).

Fil ōlsa, [**filin**] tişi ōlmez. *Fil ōlse de [**filin**] dişi ōlmez (ÖA 82).*

2.1.1.2. Belirtisiz İsim tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti

İki isim unsurundan birinci ismin ilgi hâli eki almadan ikinci isim unsuruyla kurduğu yapıya belirtisiz isim tamlaması olarak adlandırılmaktadır (Karahan, 2014: 44).

İncelenen atasözlerinde genelde belirtisiz isim tamlamalarını oluşturan iki isim unsurundan ikinci unsurun eksiltildiği görülmüştür:

Beli oğrimaganniñ non yeyişiga [**alpoziga**] qara. *Beli ağrımayanın ekmek yiyiş [**şekline**] bak (ÖA 41).*

Dünya [**mulkni**] yigib netarsan, bir kün [**dünyadan**] taşlab ketarsan. *Dünya [**malını**] yığıp ne yaparsın, bir gün çıkıp [**dünyadan**] gidersin (ÖA 71).*

Ema bilan kōzi ikki onani [**emchakni**] emar. *Emmeyi bilen kuzu iki anne [**göğsünü**] emer (ÖA 78).*

¹¹ A.g.e.,2000, s. 234

Hamal [**oyi**] kirdi, amel kirdi. *Hamel [**ayı**] girdi, amel girdi (ÖA 96).*

Kiyimni [**qumashni**] bōyga qarap biçadilar. *Elbise [**kumaşını**] boya bakıp biçerler (ÖA 77).*

Piyazni [**qobiqni**] mard artsin, sabzini- [**qobiqni**] nomard. *Soğan [**kabuğunu**] cömert, havuç [**kabuğunu**] cimri soysun (ÖA 160).*

2.1.2 Sıfat Tamlamalarında Meydana Gelen Eksilti

Adların bir veya birden fazla sıfat ile çeşitli yönlerden nitelendirildiği veya belirtildiği sözcük gruplarına sıfat tamlaması denir. Bu yapıda bir ad unsuru ve onu niteleyen yahut belirten en az bir sıfatın bulunması gerekir.

Bazen sıfat unsurunun nitelediği/ belirttiği ad unsuru düşürülür. Sıfat adın yerine geçerek onun yerini ve onun aldığı ekleri alarak ada dönüşür (Korkmaz, 2009: 334).

İncelenen atasözlerinde sıfat tamlamalarındaki eksiltelerin genellikle adlaşmış sıfat yoluyla yapıldığı tespit edilmiştir:

İğna oğirlaşsa ju' rat qilgan [**kishi**] oğirlaşga ham otadi. *İğne çalmaya teşebbüs eden [**kişi**] sığır da çalmaya çalısır (ÖA 103).*

İskarttan artiq gapiran [**kishi**] oladi. *Gereğinden fazla konuşan [**kişi**] ölür (ÖA 85).*

Kör qōyganni [**narsani**] sōğ topmas. *Körün koyduğu [**şeyi**] sağlam insan bulamaz (ÖA 129).*

Siniq kōzani sindirganga [**kishiga**] ber. *Kırık çömleği kıran [**kişiye**] ver (ÖA 126).*

Şodliksa yaşagan [**kishi**] ğamni unutar. *Mutluluk içinde yaşayan [**kişi**] gamı üzüntüyü unutar (ÖA 140).*

2.2. Bağlama Gruplarında Meydana Gelen Eksilti

Bağlaçlar kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri birbirlerine bağlayan unsurlardır (Korkmaz, 2009: 1091).

Çalışılan eserde bağlama gruplarında eksilteli yapılarla karşılaşmıştır. Bazen de iki cümleyi birbirine bağlayan bağlaçların derin yapıda kaldığı görülmüştür:

Daraxt kesuvda arra [**bilan**] -bolla dōdt bölur. *Ağaç kesilirken hızar [**ile**] balta dost olur (ÖA 15).*

İllat ketar, [**ammo**] odat gitmez. *İllet gider [**ama**] âdet gitmez (ÖA 106).*

Mol-düyo topilar, [**ammo**] odam topilmas. *Dünya malı bulunur [**ama**] adam bulunmaz (ÖA 71).*

Tōysiz uy bolar, [**ammo**] olimsiz uy bōlmas. *Düğünsüz ev olur [**ama**] ölüm olmayan ev olmaz (ÖA 71).*

2.3. Edat Gruplarında Meydana Gelen Eksilti

Edat grupları bir ad ile bir çekim edatından meydana gelmektedir. Ad unsurlarının yüzey yapıda kalması edat unsurunun derin yapıda kalmasını sağlayabilmektedir.

Edat gruplarında sıklıkla derin yapıya çekilen edatlar benzetme edatlarıdır. Amaç benzetme olduğundan cümlede benzetilen unsur sayesinde anlam kolayca tamamlanmaktadır:

“oyni alib bereman” ga [yolg’ız] bola işonar. “Ayı alıp vereceğim” sözüne [ancak] çocuk inanır (ÖA 32).

Bir tomçı suv çumoliga daryo [kabi] körinar. Bir damla su, köstebeğe nehir [gibi] görünür (ÖA 45).

Boriniñ tilini [yana] bōri tuşunadi. Kurdun dilinden [yine] kurt anlar (ÖA 131).

Gulsiz bulbul, unsiz bulbul [-ga oxshaydi]. Gülsüz bülbül, sessiz bülbül [gibidir] (ÖA 92).

Otsiz er-qanatsiz guş [-ga oxshaydi]. Atsız er kanatsız kuş [gibidir] (ÖA 31).

Sabzi tōğraşni bilamasañ, [hech bo'lmasa] ötni pufla. Havuç doğramayı bilmiyorsan [bari] ateşi üfle (ÖA 98).

Soçğanda [odam birla] sözleşmeseñ, xirmonda [odam birla] xirillaşasan. ... [ile] ekerken anlaşımsan, harmanda [onun ile] kavga edersin (ÖA 75).

[odam birla] Yovlaşmoq oson, [odam birla] yaraşmoq giyin. Birisi [ile] düşman olmak kolay, o kişi [ile] barışık olmak zordur (ÖA 72).

2.4. Zarf Gruplarında Meydana Gelen Eksilti

Zarfların fiillerden, sıfatlardan, sıfat-fiillerden ve zarf niteliğindeki sözcüklerin önüne gelmesiyle oluşan sözcük gruplarıdır.

Özbek atasözlerinde zarflar genelde şekilce kullanılmış sadece bir-iki örnekte derin yapıya taşındığı tespit edilmiştir:

Bir gapdan qolsañ [unda] olam gulistan. Bir sözden vazgeçersen [o zaman] âlem sana gülistan olur (ÖA 47).

2.5. Birleşik Fiil Gruplarında Meydana Gelen Eksilti

Birleşik fiiller pek çok yolla oluşturulmaktadır. Eksiltinin ise sadece yardımcı fiil yapılan birleşik fiil gruplarında yapılması dikkat çekmektedir. Derin yapıda kalan genellikle yardımcı fiildir:

Bōlali bola boşidan malum [bo'ladi]. Geleceği parlak olan çocuk baştan malum [olur] (ÖA 84).

Va'daga vafo [qilish] mardniñ işi, va'dasiz subutsuz kişi. Vaade vefa [kilmak] mert kişinin işi vaade vefasızlık sözünde durmayan kişinin işidir (ÖA 173).

Yetse mol [ol], yekmasa jon [ol]. Yeterse malımı [al] yetmezse canını[al] (ÖA 182).

Yomon oğil molga örtoq [**bo'ladi**], yaxşi oğil jonga örtoq [**bo'ladi**]. *Kötü oğul mala ortak [olur], iyi oğul cana ortak [olur]* (ÖA 130).

3. Eklerde Meydana Gelen Eksilteler

Özbek Türkçesinde eklerde meydana gelen eksiltmelere Türkiye Türkçesine kıyasla sadece konuşma dilinde değil yazı dilinde de çok rastlandığı görülmektedir (Karadeniz, 2022: 52). Bilhassa birleşik sözcüklere görülen eksiltmelerin yazı diline de geçirildiği görülmektedir.

3.1. Bildirme ve Kuvvetlendirme Eklerinde Meydana Gelen Eksilti

Aksan'a göre "Bildirme yahu kuvvetlendirme eki olarak bilinen [-DİR] koşacının (copula) görevi ad tümcelerini kurmak ve kimi bileşik zamanların anlatımında görev almaktır. Bazı cümlelerde ekin kullanılmaması ise dilimizin bir başka özelliğine işaret eder." (Aksan, 2006: 179). Dilimizde bu ekin sıklıkla düşürüldüğü görülmektedir. Bu koşacın kaldırıldığı Özbek Türkçesinde de sıklıkla görülmektedir.

Aql, odamniñ oltin toji[**dir**] *Akı insanın altın tacı[dir]* (ÖA 17).

Bilganiñ daryo bolsa, bilmaganiñ deñiz[**dir**]. *Bildiğin derya olsa bilmediğin deniz[dir]* (ÖA 43).

Elçiğa ölüm yōq[**dir**]. *Elçiye ölüm yok[tur]* (ÖA 77).

Jon bor yerda janjal bor[**dir**]. *Can olan yerde kavga var[dir]* (ÖA 54).

Muşukniñ ölümü siçqonga tōy[**dir**]. *Kedinin ölümü sıçana düğün[dir]* (ÖA 123).

Ota-ona altın qonot[**dir**]. *Anne-baba altın kanat[tur]* (ÖA 28).

3.2. Durum Eklerinde Meydana Gelen Eksilti

3.2.1. Vasıta Durum Eki Eksiltisi

Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış olan bu ekin Özbek Türkçesinde hiç kullanılmadığı tespit edilmiştir:

Yaz yopinçiğini qōyma, qış öziñ bilasan. *Yaz[un] örtünü çıkarma, kış[un] kendin bilirsin* (ÖA 179).

3.2.2. Yükleme Durum Eki Eksiltisi

Yükleme durum ekinin kullanılmadığı birkaç örneğe rastlanmıştır:

Kalla[**ni**] utgan, kulaq[**ni**] yer. *Kelle[yni] üten kulağ[ı] yer* (ÖA 124).

Körpañğa garab oyoq[**ni**] uzat. *Yorganına bakarak ayağı[nu] uzat* (ÖA 186).

Suvni kōrmay, etik[**ni**] yeçma. *Suyu görmeden çizme[ni] çıkarma* (ÖA 163).

Yomgir yoğsa, tōrgay bolasin[**i**] yaşırar, dōl yoğsa öz boşin[**ı**] yaşırar. *Yağmur yağarsa tarla kuşu yavrusu[nu] saklar, dolu yağarsa kendi başı[nu] saklar* (ÖA 176).

3.2.3. İlgi Durum Eki Eksiltisi

İlgi durum ekinin görevi ada belirtme, sahiplik ve ilgi anlamı katmasıdır (Karahan, 2014: 610). Adlara gelerek belirtili ad tamlaması oluşturur. Birkaç örnekte atıldığı belirlenmiştir:

Bor [ini]-yöğini bilmayman, bol tilaydi tomoğim. *Var[un+ı] yoğunu bilmem, bal diler damağım (ÖA 174).*

Ot[niñ] quroli qamçir, it quroli tayoq. *At[ın] gereci kamçı, it[in] gereci dayaktır (ÖA 28).*

Yomon yovnif[niñ] boşiga. *Kötü durum düşma[nun] başına gelsin (ÖA 130).*

4. Ses Bilgisi

Sözcüklere ek getirilmesiyle sözcükte yahut ekte bazı düşmeler meydana gelmektedir. Türkiye Türkçesinde ses düşmesi olarak adlandırdığımız bu olay da aslında bir eksiltidir. Özbek Türkçesinde *tovish tushishi*¹² terimiyle karşılanan bu ses düşmelerine atasözlerinde de rastlamak mümkündür.

Mani (**man+ing**) nafsım balodur, yonar otga solodur. Benim nefsim beladır, yanar ataşe saladur (ÖA 42).

Senikini (**seniñ+ki**) yeyaylik, menikini (**meñin+kiñi**) oynaylik. *Seninkini yiyelim, benimkiyle oynayalım (ÖA 157).*

Bitta (**bir+ta**) edi moyam, ikkita bölđi dastmoyam. *Bir taneydi mayam, iki oldu sermayem (ÖA 47).*

Birovniñ qöli bilan (**bir+lan**) tikan yuliş oson. *Başkasının eliyle diken almak kolaydır (ÖA 40).*

Bol bilan (**bir+lan**) balçiq yesa ham boladi. *Bal ile balçık yense de olur (ÖA 37).*

Pes pes bilan (**bir+lan**) qoronğida topişar. *Benek benekle karanlıkta buluşur (ÖA 42).*

Ataladan suyak çiqibdi. (**çiqib+edi**). *Un çorbasından kemik çıkmış (ÖA 170).*

Dadam beradi çollarga, çollar yaxsi bollarga. (**bola+ lar+ga**). *Babam verir yaşlılara, yaşlılar iyidir çocuklara (ÖA 36).*

Kiçkine (**kiçik+kine**) demañ bizni, kōtarib uramiz sizni. *Küçük görmeyin bizi, kaldırıp vururuz sizi (ÖA 132).*

Sonuç

Çalışmada uzun yıllar önce ortaya çıkmış, bir milletin tecrübelerini, düşünce ve davranış kalıplarını içeren en eski dil yapıları olan Özbek Türkçesindeki atasözleri üzerinde eksiltili yapılar incelenmiştir. Türkiye Türkçesinde cümle, sözcük ve ses düzeyinde rastlanan eksilteler Özbek Türkçesinde de görülmektedir.

¹² .g.e., 2013, s. 116.

Yapılan incelemede eksiltmeye atasözlerinde de oldukça sık başvurulduğu ortaya konmuştur. Eksiltmeler, cümle, sözcük ve ek düzeyinde belirlenerek yine aynı başlıklar altında gruplamaya tabii tutulmuştur. Cümle düzeyinde yüklem, özne, nesne, tümleç, zarf, edat ve bağlaç gibi öğelerin eksiltmeye uğradığı gözlemlenmiştir. Sınırlama zorunluluğu nedeniyle belirli sayıda örnek sunulmuş olsa da eksiltmenin en çok yüklem ve özne üzerinden yapıldığı görülmüştür. Sözcük gruplarında ise zarf-fiil grupları haricinde eksiltmeye sık sık rastlanmıştır. Ek düzeyinde eksiltmeye uğrayan sözcük sayısı daha azdır. Eklerde eksilti genelde ses düşmesi şeklindedir.

Genel olarak Özbek Türkçesi atasözlerinde bakıldığında Türkiye Türkçesindeki gibi eksiltelerin az çaba yasası ve tekrara düşmeme, az unsurla çok şey anlatma gibi amaçlarla yapıldığı görülmektedir. Özbek Türkçesi gramerinde konuşma dilinden zamanla yazı diline geçirilen atasözlerinde konuşma dilinin bir özelliği olarak derin yapıya düşürülen unsurlara rağmen atasözlerinde alıcıya verilmek istenen ileti açıkça anlaşılmaktadır.

Kısaltmalar

a.g.e Adı geçen eser

s. Sayfa

ÖA Yoldaşev İ., Gümüş M. (1995). *Türkçe açıklamalı özbek atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

Kaynakça

- Aksan, D. (2009). *Anlambilim anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin grameri* (Vol. 528). Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Çakır, U. (2007). *Türkiye Türkçesinde kalıplaşmış eksilteli yapılar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kayseri.
- Coşkun, V. (2000). *Özbek Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dağtekin, A. (2022). *Yeni Uygur Türkçesinde eksilteli yapılar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Delice, H. İ. (2003). *Türkçe söz dizimi*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Demirez, A. (2021). Yunus Emre Divânı'nda Eksilteli Yapılar. Uluslararası Türk Dünyası Yunus Emre Sempozyumu 25-27 Mayıs 2021, Pamukkale Üniversitesi Altay Toplulukları Dil ve Kültürleri Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Dizdaroğlu, H. (1974). *Tümce bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını TDK yayını.
- Ergin, M. (1990). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dil bilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hatiboğlu, V. (1982). *Türkçenin sözdizimi* (2. baskı). Ankara: DTCF Yay.
- Hojiyev, A. (2002). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent: O'zbekistan Milliy Ensiklopediyasi Davlat Ilmiy Nashriyoti.
- Hunutlu, Ü. (2019). "Atebetü'l-Hakâyık'ta Eksilteli Yapılar". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8 (Ek Sayı 1). 785-809.
- Ildırı, N. (2022). "Özbek Türkçesinde "Tejamlılık Tamoyili" (en az çaba yasası) ve Ellipsis (eksiltim) kavramları üzerine". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(4), 2484-2497.
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin söz dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karadeniz, Y. (2022). "Özbek Türkçesinde Eksiltmeli Kullanım Biçimleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 53, 47-78.

- Karahan, L. (1997). *Türkçenin söz dizimi – cümle tahlilleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Külebi, O. (1990). “Türkçede eksilti tümceleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1-2, 117-130.
- Mahkamov N., Ermatov I (2013). *Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi “Fan” nashriyoti.
- Özkan, M., & Sevinçli, V. (2009). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Özmen, M. (1996). “Bir eksiltili cümle tipi üzerine”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi Journal of Social Sciences*, 4/4, 71-82.
- Sarıca, M. (2005). “Anlatımda birim eksiltme”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*. 89/639, 208-212.
TDK, Online Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?ara=eksilti>
- Topaloğlu, A. (1989). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Türkçe - Özbekçe Sözlük <https://pauctle.com/uztr/>
- Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5/4, 697-704.
- Uç, T. (1978). “Düşüm (elleipsis) olayı ve Türkçedeki kimi örnekler”. *Ömer Asım Aksoy Armağanı*. Ankara: TDK Yayınları, 259-272.
- Uçar, F. M. E. (2017). Çağatay Şairi Atâyî'nin Divanında Eksiltili Yapılar. *TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1(11), 291-310.
- Uçar, F. M. E. (2017). Özbek yazar Abdulla Kadiri'nin romanlarında eksiltili yapılar. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 5(4), 450-475.
- Üstünova, K (2010) “Yüzey Yapı-Derin Yapı Kavramları Üzerine”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5, S:4, s. 697-704.
- Üstünova, K. (1999). “Eksilti ya da sıfır tekrar”. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1(1).
- Üstünova, K. (2000). Dil İncelemelerinde Anlam Bağının Gereği. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 107-116.
- Vardar, B. (2002). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Yıldız, H. (2020). *Azerbaycan Türkçesi atasözlerinde eksilti*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Yoldaşev İ., Gümüş M. (1995). *Türkçe açıklamalı Özbek atasözleri*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Yusupova N. (2023) *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.